

18. ve 19. YÜZYILLARDA İZMİR:
BATILI BİR BAKIŞ

SMYRNE AUX 18^e ET 19^e SIECLES:
REGARDS OCCIDENTAUX

SMYRNA IN THE 18th AND 19th CENTURIES:
A WESTERN PERSPECTIVE



ARKAS
SANAT MERKEZİ



18. YÜZYILDAN 20. YÜZYILIN BAŞINA KADAR
İZMİR'DE SOSYAL HAYATTAN KEŞİTLER

ASPECTS DE LA VIE SOCIALE A SMYRNE DU
18^e AU DEBUT DU 20^e SIECLES

ASPECTS OF SOCIAL LIFE IN SMYRNA
FROM THE 18th TO EARLY 20th CENTURIES

Laurence Abensur-Hazan



Homeros'un doğumuna tanıklık eden efsanevi kent İzmir, 16. yüzyıldan itibaren Avrupalı konsolosların, ülkelerinin ticari ilişkilerde buldukları liman kentlerini tanımlamak için kullandıkları ifadeyle "Doğunun Limanı"^a olarak adlandırılan kentler arasında sayılmaktadır.

"Anadolu'nun İncisi" ve "Doğu'nun Gözbebeği" olarak adlandırılan İzmir, özellikle de 19. yüzyıl boyunca sayıları artmış olan pek çok ziyaretçiyi büyülemişti. Ziyaretçiler süpheşiz kentin doğulu çekiciliğini kapmışlardı ancak kentin "Gâvur İzmir" olarak anılmasına neden olan Avrupalı yaşantısı da gelenleri etkilemişti.

Bu ziyaretçilerin bize bıraktıkları anlatım ve tanıklıklar, kentte yaşanan farklı topluluklar tarafından yayımlanan gazeteler ayrıca Türk ve yabancı arşivlerde korunan belgeler bugün geçmişte İzmir'de hayatın nasıl olduğuna dair fikir edinmemizi sağlamaktadır. İzmir'in sosyal hayatı; 18. yüzyıldan itibaren ve 19. yüzyıla daha yoğun olarak, Avrupa etkileri ile renklenmiş kozmopolitik ve bunun doğal sonucu olan çok dillilik ile tanımlanmaktadır.

Levanten Bir Potat

Osmanlı İmparatorluğu'nun diğer kozmopolit kentlerinde olduğu gibi, farklı kökenlerden gelen grupların -milletlerin- varlığı, İzmir'in, coğrafisi olarak da algılanabilen, bu tip kentlere özgü, farklı bir sosyal organizasyona sahip olmasına neden olmuştur. Her topluluk, 19. yüzyılda, ünlü Baedeker rehberi gibi turistik rehberlerin içerisinde yayımlanan kentin eski planlarında da görülebileceği gibi kendisi için ayrılmış olan mahallelerde yaşıyordu.

Yerleşim alanlarının bu şekildeüş farklı mahalleye (Türk, Rum, Frenk, Ermeni, Yahudi) bölünmüş olması bu mahalleler arasında kesin bir ayırım olduğu anlamına gelmiyordu. Bu ayırım zaten zamanla azalmış, kentin bazı sakinleri, gerçekce kendilerininkinden farklı topluluklar için ayrılmış olan mahallelerde oturmaya başlamışlardı.¹

^a Echelles du Levant (Ç.N.)

¹ bkz. *Juifs de Smyrne 19-20 siècle*, Henri Nahum, Éditions Aubier, Paris, 1997.

Ville mythique qui aurait vu naître Homère, Smyrne compta parmi les "échelles du Levant", selon l'appellation que donèrent, dès le 16^e siècle, les consuls européens aux villes portuaires avec lesquelles leurs nations entretenaient des relations commerciales.

Qualifiée de "Perle de l'Anatolie", d' "œil du Levant", Smyrne enchantait ses visiteurs qui furent nombreux à y séjourner surtout tout au long du 19^e siècle. Nul doute qu'ils furent séduits par son charme oriental, mais aussi par l'influence européenne régnant sur la ville qui amena d'ailleurs les musulmans à lui donner le titre de *gâvur İzmir* ("İzmir l'Infidèle").

Récits et témoignages que nous laissons ces visiteurs, journaux publiés alors dans la ville par les différentes communautés qui y vivaient, mais également documents conservés dans les archives, turques et étrangères, nous permettent aujourd'hui de cerner ce que fut la vie à Smyrne au cours des siècles passés.

Dès le 18^e siècle, et plus encore au cours du siècle suivant, la vie sociale smyrniote est caractérisée par son cosmopolitisme, teinté d'européanisme, et son corollaire, le multilinguisme.

Un melting-pot levantin

À l'instar d'autres villes cosmopolites de l'ancien Empire ottoman, la présence de groupes d'origine différente - les "nations" - donna à Smyrne une organisation sociale particulière, caractéristique de ces cités et perceptible déjà d'un point de vue géographique. Chaque communauté vivait dans un quartier qui lui était spécifique, ainsi qu'en attestent les plans anciens de la ville publiés au 19^e siècle dans les guides touristiques, tel le célèbre guide Baedeker.

Cette séparation des habitats en cinq quartiers distincts (turc, grec, franc, arménien et juif) ne signifiait pas pour autant une parfaite étanchéité des uns et des autres. Celle-ci s'est d'ailleurs réduite au fil du temps, certains habitants pouvant demeurer dans un quartier dévolu de fait à une autre "nation" que la leur.¹

¹ Voir *Juifs de Smyrne 19-20 siècle*, Henri Nahum, Éditions Aubier, Paris, 1997.

A legendary city, reputed to be Homer's birthplace, Smyrna is one of the main Levantine ports. The term "the Levant" was coined by European consuls to designate a series of eastern Mediterranean ports with which their countries maintained mercantile relations. Referred to as "the pearl of Anatolia" and the "Eye of the Levant", Smyrna enchanted the many visitors who flocked to the city, especially throughout the 19th century. Undoubtedly, they were seduced by its Oriental charm, but also by its apparent European influences which earned the city the epithet of *gâvur İzmir* ("İzmir the Unfaithful"), so dubbed by Muslims.

The various accounts that these visitors left, along with newspapers of the time, published by the different communities who lived there, as well as archival documents, both Turkish and foreign, can today provide a picture of what life in Smyrna was like in centuries past.

From the 18th century on, and increasingly during the 19th century, the social life of Smyrna was characterised by a cosmopolitanism blended with European influences and, consequently, its multilingualism.

A Levantine Melting Pot

Like other cosmopolitan cities of the Ottoman empire, the presence of different ethnic groups - referred to as "nations" - lent Smyrna a very particular social organisation, which was typical of these cities and also geographically conspicuous. Each community lived in a quarter that was specifically designated for them, as attested by contemporary maps of the city, published in the 19th century in such tourist guides as the famed "Baedekers".

This separation of living areas into five distinct quarters (Turkish, Greek, Frank, Armenian and Jewish) did not however imply that they were totally self-contained. In fact, their ethnic specificity eroded as time passed and certain inhabitants might live in a quarter which was usually allocated for a different group.¹

¹ Please see: Nahum, Henri. *Juifs de Smyrne: 19-20 siècle*. Paris: Éditions Aubier, 1997.

Bununla birlikte, yerleşim alanının, etnik veya dinsel aidiyeti düzeyinde birbirinden farklı mahallelere bölünüş olması, topluluklar arası ilişkilerin ve hatta nadir görülmekle birlikte halkların birbirine karışmasının bazı koşullar altında gerçekleşmesini engellemiştir.

19. yüzyılda İzmir'in kozmopolitliği kente, bu dönemde çok az Doğu Kentinin gururla taşıyabileceği farklı ve zengin bir sosyal hayat armağan etmiştir.

Avrupalı ve Elit Bir Toplum

Paris, Londra ve Viyana'daki benzerlerinin bir kopyası olan İzmir'deki sosyal etkinlikler, Avrupalı topluluklar tarafından kente getirilen alışkanlıkların bir yansıması idi.

18. yüzyılda *Cercle Levantin*² adı verilen bir kulüp kurulmuştu. Burası yalnızca, çoğunlukla kendileri ile aynı kökenden olan yabancı ziyaretçileri davet etmeye hevesli, onları ev sahibi olarak ağırlamaktan memnun olan Hristiyan Avrupalılara açıldı. 1812 yılında İzmir'i ziyaret etmiş olan, Fransa'nın Hanya Konsolosu Joseph Tancoigne bu durumu "Frenk konsolos ve tüccarlar merakın ya da talihin İzmir'e sürüklediği yabancıları büyük bir nezaket ile ağırlıyorlardı. Her yerde iyi karşılanıyorlar, ağırlanıyorlar ve en iyi muameleyi görüyorlardı." şeklinde ifade etmiştir³. Konsolos da, "bütün milletlerden tüccarların" toplandı yerini olan ve "cüzi bir aidatın karşılığında günün her saatinde, güzel bir ateş, kitaplar, broşürler, gazeteler, bildo ve her çeşit soğuk içecek bulunan (...)" dans edilen ve aynı zamanda tüm banka ve ticaret işlerinin görüldüğü⁴ bu kulübe davet edilmişti. Zaman içinde, bu Avrupalı, daha ziyade elitist denebilecek eğlence yerleri, - her ne kadar çoğunluğu gene Hristiyanlar oluştursa da - dini kimliğine bakmaksızın İzmir'in tüm ileri gelenleri, ağırlamaya başlamıştır, bununla birlikte müdavimlerin hepsi değişse de

b Levanten Derneği (Ç.N.)

2 *Voyage à Smyrne, dans l'archipel et l'île de Candie, en 1811, 1812, 1813 et 1814*; ve bu eseri izleyen *Notice sur Pera et d'une Description de la marche du Sultan*, Joseph-Michel Tancoigne, 2 cilt, Paris, 1817.

3 Aynı eser.

La séparation de l'habitat en quartiers différenciés sur le plan de l'appartenance ethnique ou religieuse n'exclut pas pour autant l'existence, dans certaines circonstances, de relations intercommunautaires et également, mais plus rarement, de mélanges entre les populations.

La Smyrne du 19^e siècle doit à son cosmopolitisme une vie sociale riche et variée dont peu de villes d'Orient de l'époque purent s'enorgueillir.

Une société européenne élitiste

Calquées sur les activités qui existaient à Paris, Londres ou Vienne, celles proposées à İzmir étaient un reflet des habitudes importées par la population européenne de la ville.

Dès le 18^e siècle, un *casin*, également appelé *Cercle Levantin*, est fondé. Il était réservé aux seuls Européens chrétiens qui se montraient toujours prêts à y inviter les visiteurs étrangers, souvent de la même origine queux, auxquels ils se faisaient un plaisir de faire les honneurs de la ville, tel le consul de France à La Canée, Joseph Tancoigne, qui visita Smyrne en 1812: "Les consuls et négociants francs accueillent avec beaucoup de politesse les étrangers que la curiosité ou le hasard conduisent à Smyrne. Partout, ils sont fêtés, bien reçus, et c'est à qui les traitera le mieux"². Il fut invité, dans ce lieu de réunion des "négociants de toutes les nations" où "moyennant un abonnement médiocre, on y trouve, à toutes les heures du jour, un bon feu, des livres, des brochures, des journaux, des billards et des rafraîchissements de toute espèce. [...] On y danse et on y traite toutes les affaires de banque et de commerce"³.

Au fil du temps, ces lieux de loisirs à l'europpéenne, plutôt élitistes, rassemblèrent avant tout les notables smyrniotes, quelle que soit leur appartenance religieuse - même si les chrétiens y demeurait majoritaires - mais ayant, pour la plupart si ce n'est tous, une nationalité ou une protection européenne.

2 *Voyage à Smyrne, dans l'archipel et l'île de Candie, en 1811, 1812, 1813 et 1814*; suivi d'une *Notice sur Pera et d'une Description de la marche du Sultan*, Joseph-Michel Tancoigne, 2 tomes, Paris, 1817.

3 *Ibid.*

The separation of living areas into quarters differentiated along ethnic or religious lines nevertheless did not preclude the existence, in certain circumstances, of intercommunity relationships, and also, albeit more rarely, of mingling between the populations. Indeed, 19th-century Smyrna owed its cosmopolitanism to a rich and varied social life, which few cities of the Orient could rival.

An Elitist European Society

Modeled on activities in Paris, London or Vienna, those proposed in Smyrna reflected the practices imported by the European population of the city. In the 17th century, a *casin*, also referred to as a *Cercle Levantin* ("Levantine Circle"), was founded. It was a club reserved only for European Christians. As a point of honour, they often invited foreign visitors, often of the same nationality as themselves, whom they enjoyed entertaining and showing around the city. One such was the French Consul General of Chania, Joseph Tancoigne, who visited Smyrna in 1812: "the consuls and Frank merchants receive foreigners who arrive in Smyrna with great courtesy. Everywhere they are fêted and well-received, and they vie with each other in their hospitality."² He was invited to this meeting place of "merchants of every nation" where, "in return for a modest fee, one might find, at all hours of the day, a good fire, books, brochures, newspapers, billiards and refreshments of every kind. [...] Dances are held there, and all manner of banking and commercial affairs are transacted."³

Over the course of time, these European-style clubs, which were rather elitist, became a place where all the notables of Smyrna gathered, whatever their religious affiliation - although the Christian contingent remained in the

2 Tancoigne, Joseph-Michel. *Voyage à Smyrne, dans l'archipel et l'île de Candie, en 1811, 1812, 1813 et 1814*; followed by *Notice sur Pera and Description de la marche du Sultan*. 2 Paris. Paris: 1817.

3 *Ibid.*

çoğunluğu Avrupalı bir tabiiyete ya da himayeye sahiptir.

19. yüzyılda, Avrupalı ya da Katolik olmayan diğer topluluklar da kulüpler, gazinolar, okuma ve müzik salonları kurmaya başlamışlardır.

"İzmir Usulü" Sosyal Karışım

İzmirde bulunan, çeşitli sosyal çevrelere ait ve farklı milliyetlerden gelen insan grupları hem birbirinden ayrı hem de bir arada yaşamaktaydı.

Avrupalı ve çoğunlukla kalburüstü kişilerin gittikleri mekanlara paralel olarak daha mütevazı topluluklara hitap eden yerler de mevcuttu. Örneğin hamalların ve seyyar satıcıların dinlendikleri kahveler böyle yerlerdi. Daha "yerel özellikler" taşıdıkları su götürmez olan bu mekanlar, ara sıra, egzotizm sıkıntısı çeken ve beklentilerine daha uygun bir "Doğu" arayan yabancı ziyaretçiler tarafından da ziyaret edilebilmekteydi. Ancak bu yerel özellikli mekanların İzmirde yaşayan Avrupa kökenli topluluklar tarafından ziyaret edildiği pek görülmezdi.

Daha mütevazı bu topluluklar için, toplumu meydana getiren "ötekli" gruplar ile olan sosyal ilişkiler çoğunlukla işlerinin gerektirdiği kadariyle sınırlıydı, gene de tüm insani topluluklarda olduğu gibi kişisel ve dostane ilişkiler de yok değildi. Sosyal statüsü ne olursa olsun herkes, mesleğini icra ederken diğer topluluklara mensup kişileri ile iletişim kuruyordu. Arşivler, özellikle de ticari alanda gerçekleşen bu tip yakınlaşmaların tanıklıkları ile doludur.⁴

Farklı etnik kökenler açısından sosyal karışım, 19. yüzyılın ortasında faaliyet gösteren "Association de Charité de Smyrne" gibi kentteki kuruluşların bazılarının içerisinde de görülmekteydi. *L'Impartial*⁵ gazetesi 1848 yılında, sosyal hayatın karakteristik özelliklerinden bir olan bu birlikteliğe bir örnek vermişti. Derneği yöneten, yardımseverlik işlerinin emanet edildiği Avrupalı hanımlar, kentin farklı milletle-



Des clubs, des casinos, des cabinets de lecture, des salons de musique furent ensuite créés à leur tour par les communautés non européennes ou non catholiques au 19^e siècle.

Une mixité sociale à la mode smyrniote
Les groupes humains présents à Smyrne, divers par leur appartenance à des milieux sociaux mais aussi ethniques différents, vivaient à la fois séparés et ensemble.

Parallèlement aux lieux fréquentés par les Européens, souvent notables, il en existait d'autres destinés à la population plus modeste. Tel était le cas, par exemple, des cafés, où venaient se reposer les *hammalls*⁶ et autres colporteurs. Nettement plus "couleur locale", ils pouvaient aussi être ponctuellement fréquentés par les visiteurs en mal d'exotisme, à la recherche d'un Orient plus conforme à leurs attentes. On imagine assez mal en revanche leur fréquentation par la population européenne qui vivait à Smyrne...

Pour ces populations plus modestes, les relations sociales avec les autres composantes de la société se limitaient bien souvent à celles que leur travail rendait nécessaires, même si, comme dans tout groupe humain, des relations personnelles amicales pouvaient exister.

William James MÜLLER (1818-1845)
Yahudi Mahallesi, İzmir
Quartier Juif, Smyrne
Jewish Quarter, Smyrna
1843

Suluboyal/Aquarelle/Watercolour
35,6x53,4 cm
PD 1878, 1228.94

The British Museum, Department of Prints & Drawings.

majority. However, most, if not all of the members, possessed either European nationality, or were under European protection.

Clubs, casinos, reading rooms, and music halls were in turn created by non-European or non-Catholic communities over the course of the 19th century.

Social Pluralism, Smyrna-Style

The groups of people present in Smyrna belonged to diverse social and ethnic milieus, who lived both separately and together.

Along with the areas frequented by the Franks, often the more impressive, there were others patronised by the more modest segments of the population. This was the case, for example, of the cafés, where the *hammalls*⁶ and other peddlers came to take a break. Far richer in "local colour", they were also visited at times by travellers anxious for a dose of exoticism, searching for an Orient more in keeping with their expectations. However, it would be hard to imagine

4 Bu konu ile ilgili olarak özellikle Fransa Milli Arşivlerinde bulunan Doğu ile yapılan ticaret ile ilgili kaynaklara bakılmalıdır.

c İzmir Yardımseverler Derneği (Ç.N.)

d Tarafus (Ç.N.)

4 Portefaix.

4 Porters.



Denis Auguste Marie RAFFET (1804-1860)
Türk Kahvehanesi, İzmir
Café turc, Smyrne
Türkish Café, Smyrna
 1837.

Taş baskı/Lithographie/Lithography
 17,1x29,2 cm.

Bibliothèque nationale de France,
 Département des estampes et des photographies
 DC-189 (9b)- FOL NQ-C-008355

rine mensup erkeklerini, yoksulların ihtiyaçları ile ilgili kendilerini bilgilendirmek üzere görevlendirmişlerdi. "İzmir'in tüm milletleri ve tüm farklı dini cemaatleri içerisinde seçilen bu beyler, derneğin yardımlarının dini inancı ne olursa olsun tüm yoksullara ulaşmasını sağlayacaktır. Ve tabii ki dernek yöneticisi hanımlar bu kişiler tarafından kendilerine bildirilen tüm talihsiz insanları samimiyetle karşılayacaklardır."

Başka bir alandan bahsetmek gerekirse, herkese açık tiyatro oyunları da, Yahudi cemaatinin *La Buena Esperanza* adındaki gazetesi gibi yerel gazetelerde kendilerine yer buluyorlardı. Bu gazete 1905 yılında, aynı ismi taşıyan kafeye bağlı olarak faaliyet gösteren Théâtre Luca'da sahnelenecek oyunları da duyurmuştu.⁵

Par l'exercice de leurs professions, tous, quel que soit leur rang social, étaient amenés à côtoyer des membres appartenant aux autres communautés. Les archives témoignent abondamment de ces échanges, en particulier en matière commerciale.⁵

La mixité sociale du point de vue des origines ethniques existait aussi au sein de certaines des structures mises en places dans la ville comme l'Association de Charité de Smyrne qui existait au milieu du 19^e siècle. Le journal *L'Impartial* donna en 1848 un exemple de cet œcuménisme, caractéristique lui aussi de sa vie sociale. Les dames patronnesses, très certainement européennes, auxquelles était confiée cette œuvre charitable désignèrent des hommes, appartenant à toutes les "nations" de la ville pour les informer des besoins des pauvres. "Ces messieurs, choisis parmi toutes les communions religieuses et toutes les nationalités de Smyrne, étendraient ainsi les bienfaits de l'Association à toutes les misères, à quelque religion qu'elles

the Frank population of Smyrna having any such inclinations.

For the more modest segments of the population, social relations with other societal groups were generally limited to those made necessary by their work, even if, as in all groups, personal friendships might exist. As each group went about their respective business, each person, no matter their social rank, rubbed shoulders with members of other communities. There is abundant archival testimony of these exchanges, in particular the commercial ones.⁵

Social pluralism from an ethnic point of view also existed within certain structures which had been established in the city, such as the Association de Charité de Smyrne ("Smyrna Charity Association"), which existed in the middle of the 19th century. The newspaper *L'Impartial* provided an example of its non-denominationalism in 1848, which was also an attribute of the city's social life. The lady patronesses, most certainly

5 Voir à ce sujet notamment les fonds relatifs au commerce avec le Levant aux Archives nationales de France.

5 Regarding this subject, please see the archival collections relative to the commerce with the Levant in the National Archives of France.

Farklı "milletler", daha elverişli ve sağlıklı de daha gözle görünür başka koşullar altında da buluşuyorlar, bu durum İzzim'in sosyal hayatının bütünlük, toplumdaki birliktelik içinde görülmesini sağlıyor. İzmir'de bulunan topluluklardan birinin ya da diğerinin kutladığı özel gün ya da bayramlar bu gibi durumlara örnek oluşturuyor, diğer topluluklara mensup kişiler de kutlamalara katılması ve bu zevinci paylaşması olanağını yaratıyordu. Örneğin Hıristiyanlığa ait dini bayramlar, herkesin dükkanlarını süslemesi ve sokaklardaki törenleri izlemesine vesile oluyordu.⁶

Aynı şekilde belirli bir topluluk tarafından yaşanan, örneğin topluluğun önemli bir üyesinin kaybı gibi büyük acılar da - bu kez daha resmi bir ortamda- paylaşılıyor. Örneğin büyük haham Hayim Palacci'nin 1868 yılındaki cenaze töreninde "yabancı milletlerin konsolosları ve ileri gelenleri (...) cenaze arabasını izlemişlerdi".⁷

Farklı diller konuşan bir toplum

Farklı kökenlere ait toplulukların aynı şehir içerisinde birlikte yaşaması, her ne kadar yerel diller çoğunlukla derinlemesine bilinmiyorsa da, kent sakinlerinin büyük çoğunluğunun birden çok lisanla iletişim kurmasını gerektirmekteydi. Seyahatların anlamları bu konuda da bize bilgi vermektedir. Arkas Sanat Merkezi'nin içerisinde bulunduğu eski Fransız Konsolosluk binasının İtalyan asıllı Fransız mimarı Emmanuel Pontremoli, kente geldiğinde bakımini üstlendiyi genç bir Ermeniden "18 yaşında bir oğlan, (...) tüm dilleri konuşuyor, Rumca, Türkçe, Fransızca, İngilizce ve tabii ki Ermenice"⁸ diye bahsetmektedir.

6 Özellikle bkz. *Une société hors de soi - Identités et relations sociales à Smyrne aux 18^e et 19^e siècles*, Marie-Carmen Smyrnellis, Éditions Peeters, Paris, 2005.

7 *Essai sur l'histoire des Israélites de l'Empire ottoman depuis les origines jusqu'à nos jours*, Moïse Franco, réédition El Mundo Djudeo-Espanyol, Paris, 2007.

8 Nice'te İtalyan-Yahudi bir ailede doğan Emmanuel Pontremoli, büyük ihtimalle, İzmir'de 18. yüzyıldan beri yaşayan aynı isimli aile ile uzaktan akrabaydı.

9 *Probus d'un solitaire*, Emmanuel Pontremoli, öğrencileri ve kıza tarafından yayımlanmıştır, Paris, 1959.

appartiennt. Il est d'ailleurs bien entendu que les dames patronnesses accueillent toujours avec empressement les infortunées qui leur seront recommandées par toute personne ayant souscrit."⁹

Dans un autre domaine, les représentations théâtrales, ouvertes à tous, étaient elles aussi relatées dans la presse locale comme *La Buena Esperanza*, journal de la communauté juive, qui, en 1905, annonça celles qui avaient lieu au Théâtre Luca dépendant du café du même nom.⁷

Les diverses "nations" se retrouvaient également dans d'autres circonstances, plus occasionnelles et surtout plus visibles, donnant alors l'apparence d'une certaine uniformité de la vie sociale smyrnôte et d'unité de la société. Tel était le cas lors des fêtes de l'une ou l'autre des "nations" présentes à Smyrne qui étaient l'occasion pour les autres d'y participer et de partager les réjouissances. Les fêtes religieuses chrétiennes sont par exemple prétexte pour tous à décorer les magasins, à assister aux défilés dans les rues...⁸

A l'inverse, les moments tristes vécus par une communauté, lors du décès de l'un de ses membres éminents, étaient aussi partagés, cette fois sur un plan plus officiel. Ainsi, lors des obsèques du grand rabbin Haïm Palacci en 1868, "consuls et notables des colonies étrangères (...) suivirent le corbillard".⁹

Une société polyglotte

La coexistence dans une même ville de groupes humains d'origines différentes rendait également nécessaire un multilinguisme pour la très grande majorité des habitants, même si la connaissance approfondie des langues locales n'était pas l'apanage de la majorité.

6 *Journal L'Impartial*, 29 septembre 1848, consultable à la Bibliothèque nationale de France.

7 *Notvedades de Esnierna*, Elena Rieder-Zelenko, Tirocinio, Barcelona, 2013.

8 Voir notamment *Une société hors de soi - Identités et relations sociales à Smyrne aux 18^e et 19^e siècles*, Marie-Carmen Smyrnellis, Éditions Peeters, Paris, 2005.

9 *Essai sur l'histoire des Israélites de l'Empire ottoman depuis les origines jusqu'à nos jours*, Moïse Franco, réédition El Mundo Djudeo-Espanyol, Paris, 2007.

European, who had been appointed to run this charitable institution, selected men from each of the city's "nations" to inform them of the needs of the poor.

"These gentlemen, chosen from among all the religious groups and nationalities in Smyrna, would be able to thus extend the benefits of the Association to all the poor and unfortunate, whatever their religion. Moreover, it is understood that the patronesses will always happily receive anyone who applies to them for aid."⁶

In another area, theatrical performances were open to all and were commented in the local press, such as *La Buena Esperanza*, the paper of the Jewish community, which, in 1905, provided information on performances at the Luca Theatre, which was attached to the café of the same name.⁷

The various "nations" also met under other circumstances, more occasional, and, above all, more visible, which additionally, gave Smyrna social life an appearance of a certain uniformity and unity. This was the case during festivals of one of the "nations" present in Smyrna, which would provide an occasion for others to participate and share in the festivities. For example, Christian religious feasts provided a pretext for everyone to decorate their shopfronts and join in the parades in the streets.⁸

On the other hand, moments of sadness within a community, as in the death of a prominent member, were also shared events, this time on a more official level. Thus, during the funeral of the Chief Rabbi Haïm Palacci in 1868, "the cortège included (...) consuls and notables from the foreign colonies".⁹

6 *L'Impartial*, 29 September, 1848, [Author's Note : available in the collections of the BNF].

7 Rieder-Zelenko, Elena. *Notvedades de Esnierna*, Barcelona: Tirocinio, 2013. [Trans. note: "News from Smyrna"]

8 Please see Smyrnellis, Marie-Carmen. *Une société hors de soi - Identités et relations sociales à Smyrne aux 18^e et 19^e siècles*. Paris: Peeters, 2005. [Tr. Note: "A Society Beyond Itself: Identities and Social Relations in Smyrna in the 18th and 19th Centuries."]

9 Franco, Moïse. *Essai sur l'histoire des Israélites*

Izmir'de bulunan farklı milletlerin konuştuğu dillerin gelişimi toplumsal çeşitliliğin farklı bir görünümünü de yansıtmaktadır. Bu topluluklardan pek çoğu kendi özgün dillerine, diğer toplulukların lisanslarında bulunan ifadelerden ödünç aldıkları kelimeleri katıyorlardı. İzmir'de yaşayan Rumlar, *smyrneika* adı verilen Yunanca'nın farklı bir lehçesini konuşurken¹⁰, İzmirli Yahudiler ise kendi Yahudi İspanyolca'larına, farklı yerlerde örneğin Selanik'te yaşayan ve daha çok İtalyanca'dan etkilenen dindaşlarının yapmadığı kadar çok Türkçe ve Rumca kelime katmışlardır.¹¹

Sosyal Hayatın Merkezi Rihüm

Deniz kenarını yer alan pek çok kentte olduğu gibi, daha sonra "Kordon" adını alan rihüm, Dussaud şirketi tarafından inşa edildiği 1870 - 1880 yıllarından itibaren İzmir yaşantısında önemli bir rol oynamıştır. Rihüm, gemiye gelen ziyaretçilere, kentin ilk görüntüsünü sunuyor, kent sakinleri için ise ayrıcalıklı bir gezinti yolu ve tahmin edilebileceği gibi "görünülmesi gereken" bir yer oluyordu. Burası "tüm zarif insanların hayranlık uyandırmak için [geldikleri]" yerd¹². 20. yüzyılın başında, "beyaz elbiseler giyen hanımlar (...) teraslı evlerin ve İtalyan müziklerinin yükseldiği kafele- rin önünde (...) rihümde dolaşırlardı (...)".¹³ Tramvayın çalıştığı, vapurların düdüklükleri öttürdüğüleri, gemilerin yüklerini boşalttıkları yer de gene rihümde ve tüm bunlar buradaki hareketliliğinin yoğunluğu hakkında fikir veriyordu. Dolayısıyla, kentin en ünlü kulübü olan Sporting Club gibi dönem en gözde eğlence mekanlarının rihümde toplanması da şaşırtıcı değildir.

Max Huck'un sahibi olduğu Grand Hotel Heek ve Avusturya kökenli Kraemer

Là encore, les récits des voyageurs nous renseignent, tel celui d'Emmanuel Pontremoli, architecte français d'origine italienne¹⁰ auquel Izmir doit le bâtiment de l'ancien consulat de France devenu le siège de la fondation Arkas. Arrivé en ville, il se vit confié aux soins d'un jeune Arménien, "garçon de dix-huit ans [...] qui parlait toutes les langues: le grec, le turc, le français, l'anglais, l'arménien bien entendu."¹¹

Évolution des langues parlées par les différentes "nations" présentes à Smyrne reflète d'ailleurs un autre aspect de la mixité de sa société, plusieurs dentre elles ayant incorporé dans leur langue d'origine des mots empruntés aux idiomes des autres communautés. Les Grecs de Smyrne ont ainsi parlé le *smyrneika*, variante de la langue grecque¹², tandis que les Juifs smyrniotes ont inclus dans leur judéo-espagnol quantité de mots turcs et grecs, bien plus que ne le firent leurs coreligionnaires de Salonique par exemple qui, eux, empruntèrent davantage à l'italien¹³.

Le quai, cœur de la vie sociale

Comme souvent dans les villes de bord de mer, le quai - devenu le *kordon* - joua, à partir des années 1870-1880, époque de sa construction par l'entreprise Dussaud, un rôle essentiel à Izmir. Il offrait aux visiteurs, qui arrivaient alors par bateau, leur première image précise de la ville et, constituait en même temps pour les habitants, leur lieu de promenade privilégié où, l'on s'en doute, il fallait être vu. C'était l'endroit "où tous les élégants [venaient] se faire admirer"¹⁴. Au début du 20^e siècle, "les femmes aux robes blanches [...] se promènent sur le quai [...] devant les maisons à terrasses, les cafés pleins de musiques italiennes"¹⁵. C'était

10 Né à Nice dans une famille juive italienne, Emmanuel Pontremoli était très probablement apparenté de façon lointaine à la famille homonyme qui vivait à Smyrne depuis le 18^e siècle.

11 *Propos d'un solitaire*, Emmanuel Pontremoli, publié par ses élèves et sa fille, Paris, 1959.

12 *A lexicon of Smyrneika*, Alex Baltazzi, George Galdies, George Poulimenos, Tarih Vakfı - Yurt Yayınları, İstanbul, 2012.

13 *Dictionnaire illustré des Juifs de Turquie*, Isacco Hazan, Éditions du Divit, Paris, 2013.

14 *Impressions d'un Français, Échelles du Levant*, Baron du Gabé, Paris, Librairie Th. J. Plange, 1902.

15 *Notes d'une voyageuse en Turquie*, Marcelle Tynaire, Calmann-Lévy, Paris, 1909.

A Polyglot Society

Coexistence within the same city of groups of people of different origins made some level of multilingualism necessary for the majority of the inhabitants, even if detailed knowledge of local languages was the privilege of only a few.

There again, traveller's tales provide information, such as that of Emmanuel Pontremoli¹⁰, a French architect of Italian origin, who was responsible for building the former consulate of France in Smyrna, which has since become the seat of the Arkas Foundation in today's Izmir. Once he arrived in the city, he found himself in the hands of a young Armenian, "a boy of eighteen years of age [...] who spoke all the languages: Greek, Turkish, French, English, and Armenian, of course."¹¹

The evolution of languages spoken by the various "nations" present in Smyrna moreover reflects another aspect of the society's pluralism. Many of the communities incorporated words borrowed from idioms of the other languages spoken in the city into their own languages. Thus the Greeks of Smyrna spoke a Greek dialect called *smyrneika*¹², while the Jews of Smyrna assimilated many Greek and Turkish words into the Judaeo-Spanish they spoke, far more than their coreligionists from Thessalonica, who in turn borrowed more from Italian.¹³

The Quay: the Social Heart of the City

As often happens in seaside cities, the quay - known as the *kordon* - played an

de l'Empire Ottoman depuis les origines jusqu'à nos jours. Republished by El Mundo Djudeo-Espanyol. Paris: 2007.

10 Born in Nice into a Jewish Italian family, Emmanuel Pontremoli was quite probably distantly related to the family of the same name who was living in Smyrna since the 18th century.

11 Pontremoli, Emmanuel. *Propos d'un solitaire*. [Published by his students and his daughter.] Paris: 1959. [Text: "Musings of a Solitary Man."]

12 *A Lexicon of Smyrneika*. Eds.: Alex Baltazzi, George Galdies, George Poulimenos, Tarih Vakfı - Yurt Yayınları, İstanbul: 2012.

13 Hazan, Isacco. *Dictionnaire illustré des Juifs de Turquie*. Paris: Éditions du Divit, 2013.

10 *A lexicon of Smyrneika - İzmir Rumca's Sözlüğü*, Alex Baltazzi, George Galdies, George Poulimenos, Tarih Vakfı - Yurt Yayınları, İstanbul, 2012.

11 *Dictionnaire illustré des Juifs de Turquie*, Isacco Hazan, Éditions du Divit, Paris, 2013

12 *Impressions d'un Français, Échelles du Levant*, Baron du Gabé, Paris, Librairie Th. J. Plange, 1902.

13 *Notes d'une voyageuse en Turquie*, Marcelle Tynaire, Calmann-Lévy, Paris, 1909.



Smyrna, Günerük Binası
Smyrna, la douane
Smyrna, the Customs House
1909
Smyrna Photographie/Photograph
1909
Smyrna
Smyrna - GUIFFRAY, Cannes

ülkesinin oteli olan ve en üst katında Club Hellenique'ye ev sahipliği yapan Hotel Kraemer gibi dönemin en çok tercih edilen otelleri de gene rihimde bulunmak-
taydı.

Stilleri ve adlarıyla Avrupa'yı çağ-
rıyordun. Café de Paris, Pilsen Brasserie,
Gratz Brasserie, İngiliz restoran ve kafesi
gibi pek çok kafe ve restoran ise gezmeye
çıkanlara iyi düzenlenmiş salonlar ve de-
neme karşı yerleştirilmiş teraslar sunuyor-
lardı.

Echo de L'Orient gazetesinde 1911
yılında çıkan habere göre, rihimin, büyük
özelliklerin, kafelerin, tiyatro ve kulüplerin
toplantı olduğu bölümü "gezintiye çıkan kala-
nınlığı kendine çekiyor, yaz aylarında se-
mizlik arayan herkes kafelerin teraslarına

également sur le quai que circulait le
tramway, sifflaient les bateaux à vapeur et
étaient déchargés les navires, ce qui donne
une idée de l'intensité de l'animation qui y
régnait alors.

Il n'est pas étonnant dès lors que le
quai ait concentré les établissements de
loisirs les plus en vue de l'époque, tel le
club le plus célèbre de la ville: le *Sporting-
Club*.

C'est encore sur le quai que se
trouvaient les hôtels les plus réputés, dont
le Grand Hôtel Huck, propriété de Max
Huck, et l'Hôtel Kraemer, appartenant à
la famille Kraemer d'origine autrichienne,
qui accueillait au dernier étage le *club
hellénique*.

Plusieurs cafés et restaurants,
évoquant l'Europe par leurs noms et leur
style - le café de Paris, la brasserie Pilsen,
la brasserie Gratz, le restaurant et café
anglais... -, offraient aux promeneurs
leurs salles aménagées ou leurs terrasses
face à la mer.

essential role in Smyrna from the 1870-
1880s, the period of its construction
by the Dussaud company. It offered
visitors, then arriving by ship, their
first real impression of the city, and
simultaneously provided the inhabitants
with a promenade which was clearly the
place to be seen. It was a place "where
all the most elegant people [came] to be
admired."¹⁴ In the beginning of the 19th
century, "women in white dresses [...]
would stroll along the quay, as the cafés
played Italian music."¹⁵ The quay was also
where the tramway ran, the steamships
whistled, and the ships unloaded, which
gives some idea of the intensity of the
animation one would find there.

It is not surprising then that
the quay would also house the most
fashionable leisure establishments of the
time, such as the most famous club of

14 du Gabé, Baron. *Impressions d'un Français. Échelles du Levant*. Paris: Librairie Th. J. Plangie, 1902.

15 Tynaire, Marcelle. *Notes d'une voyageuse en Turquie*. Paris: Calmann-Lévy, 1909.

oturuyor ve gecenin geç saatlerine kadar kalıyorlardı!"

1920'li yılların sonunda İzmir'de, ikisi rihtimda bulunan toplam 7 adet sinema salonu mevcuttu. Bu salonların arasında, kartpostallarda yer alması sayesinde resimleri günümüze ulamış olan Kraemer sinema ve tiyatrosu da bulunmaktaydı.

İzmir toplumunun kozmopolitliği ve farklı dillerin konuşulduğu yapısı dışında sosyal, dini ve etnik yapıların birbiri ile kente özgü bir şekilde kaynaşması, son yüzyıllarda kentin ziyaretçileri kendisine çekmesine katkıda bulunmuştur. İzmir bugün hala, diplomat Jakob Ludwig Salomon Bartholdy¹⁴'nin ifadesiyle "Asya'nın bu büyük meşalesinin" tarihi ile ilgilenenleri büyülemektedir.

La partie du quai qui réunit les grands hôtels, les cafés, les théâtres et les clubs "attire la foule des promeneurs et tous ceux qui, attablés à la terrasse des cafés, cherchent la fraîcheur pendant la saison d'été et y restent jusqu'à une heure très avancée de la nuit." selon le journal *L'Écho de l'Orient* en 1911.

À la fin des années 1920, Izmir comptait sept salles de cinéma, dont deux encore situées sur le quai. Parmi elles, se trouvait le cinéma-théâtre Kraemer, dont l'image nous est parvenue surtout grâce à sa représentation en carte postale.

Outre le cosmopolitisme et le multilinguisme de la société smyrniote, la forme particulière de mixité, à la fois sociale, religieuse et ethnique, d'Izmir au cours des derniers siècles contribua à attirer ses visiteurs, comme elle fascine aujourd'hui ceux qui s'intéressent à l'histoire de ce "Grand flambeau de l'Asie" comme l'écrivit le diplomate Jakob Ludwig Salomon Bartholdy¹⁶.

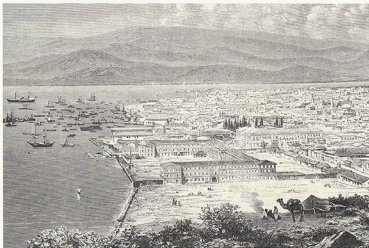
the city, the Sporting Club. One would also find the most reputable hotels of the city there, such as the Grand Hotel Huck, the property of Max Huck, and the Hotel Kraemer, which belonged to the Kraemer family, of Austrian origin. The Kraemer also hosted the Hellenic Club on its top floor.

Several cafés and restaurants which evoked Europe in their name and style could also be found there: the Café de Paris, the Pilsen Brasserie, the Gratz Brasserie, the English Restaurant and Café. They all offered those strolling the chance to linger in their establishments or on their terraces, facing the sea.

The portion of the quay which housed the grand hotels, cafés, theatres and clubs "attracted crowds of strollers, and all those whom, seated at the terraces of cafés, sought a bit of fresh air during the summer and who lingered there until the small hours of the night," according to the newspaper, *L'Écho de l'Orient* (1911).

By the end of the 1920s, Smyrna had seven movie theatres, two of which were located on the quay. Among them was the Kraemer Cinema-Theatre, whose image has come down to us, recorded on post cards.

Apart from the cosmopolitanism and linguistic pluralism of Smyrna's social life, its particular blend of social, religious and ethnic diversity has continued to fascinate and attract visitors over the past centuries. Today it continues to captivate those interested in the history of the city that diplomat Jakob Ludwig Salomon Bartholdy¹⁶ referred to as the "Great Light of Asia".



Gaston VUILLIER (1845-1915)
İzmir, Kışlalı Panorama
Smyrna, Panorama
Smyrna, View of the Barracks
Yaklaşık/Vers/Circa 1880
Gravür/Gravure/Engraving
29,1x36 cm.
Lucien ARKAS, İzmir

¹⁴ Mendelssohn Bartholdy ailesine mensup olan Jakob Ludwig Salomon Bartholdy (1779-1825), Prusya'nın Roma konsolosuydu. Yunanistan'a yapmış olduğu yolculuğu *Yöyage en Grèce fait dans les années 1803 et 1804* adıyla yayımlanmıştır. Éditions Dentu, Paris, 1807.

¹⁶ Membre de la famille Mendelssohn Bartholdy, Jakob Ludwig Salomon Bartholdy (1779-1825) fut consul de Prusse à Rome et publia son récit de voyage en Grèce sous le titre *Yoyage en Grèce fait dans les années 1803 et 1804*, Éditions Dentu, Paris, 1807.

¹⁶ A member of the Mendelssohn Bartholdy family, Jakob Ludwig Salomon Bartholdy (1779-1825) served as Consul of Prussia in Rome and published his account of his travels in Greece under the title *Yoyage en Grèce fait dans les années 1803 et 1804*. Paris: Éditions Dentu, 1807.